Rättsfallssamlingen

DOMSTOLENS DOM (andra avdelningen)

den 8 maj 2025 *

”Begäran om förhandsavgörande – Straffrättsligt samarbete – Direktiv (EU) 2016/1919 – Rättshjälp – Direktiv 2013/48/EU – Rätt till tillgång till försvarare i straffrättsliga förfaranden – Processuella garantier för utsatta personer – Fastställande av dessa personers utsatthet – Rättslig presumtion föreligger inte – Direkt effekt – Förhör med en misstänkt i frånvaro av en försvarare – Tillåtlighet av bevisning som erhållits i strid med processuella rättigheter”

I mål C-530/23 [Barało] [i],

angående en begäran om förhandsavgörande enligt artikel 267 FEUF, framställd av Sąd Rejonowy we Włocławku (Stadsdelsdomstolen i Włocławek, Polen) genom beslut av den 17 augusti 2023, som inkom till domstolen den 17 augusti 2023, i brottmålet mot

K.P.,

ytterligare deltagare i rättegången:

Prokurator Rejonowy we Włocławku,

meddelar

DOMSTOLEN (andra avdelningen)

sammansatt av avdelningsordföranden K. Jürimäe (referent), domstolens ordförande K. Lenaerts, tillförordnad domare på andra avdelningen samt domarna M. Gavalec, Z. Csehi och F. Schalin,

generaladvokat: T. Ćapeta,

justitiesekreterare: A. Calot Escobar,

efter det skriftliga förfarandet,

med beaktande av de yttranden som avgetts av:

– Prokurator Rejonowy we Włocławku, genom T. Rutkowska-Szmydyńska,

– Polens regering, genom B. Majczyna, i egenskap av ombud,

* Rättegångsspråk: polska.

[i] Förevarande mål har getts ett fiktivt namn. Detta namn är inte någon av rättegångsdeltagarnas verkliga namn.

– Tjeckiens regering, genom M. Smolek, T. Suchá och J. Vláčil, samtliga i egenskap av ombud,

– Europeiska kommissionen, genom J. Hottiaux och M. Wasmeier, båda i egenskap av ombud,

och efter att den 14 november 2024 ha hört generaladvokatens förslag till avgörande,

följande

Dom

1 Begäran om förhandsavgörande avser tolkningen av:

– artiklarna 6.1–6.3 och 19.1 andra stycket FEU,

– artiklarna 4 och 47 i Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna (nedan kallad stadgan),

– artiklarna 1.2, 2.1 b, 4.5, 8 och 9 i Europaparlamentets och rådets direktiv (EU) 2016/1919 av den 26 oktober 2016 om rättshjälp för misstänkta och tilltalade i straffrättsliga förfaranden och för eftersökta personer i förfaranden i samband med en europeisk arresteringsorder (EUT L 297, 2016, s. 1),

– artikel 3.2 a–c och 3.3 a och b i Europaparlamentets och rådets direktiv 2013/48/EU av den 22 oktober 2013 om rätt till tillgång till försvarare i straffrättsliga förfaranden och förfaranden i samband med en europeisk arresteringsorder samt om rätt att få en tredje part underrättad vid frihetsberövande och rätt att kontakta tredje parter och konsulära myndigheter under frihetsberövandet (EUT L 294, 2013, s. 1).

– punkterna 6, 7, 11 och 13 i kommissionens rekommendation (2013/C 378/02) av den 27 november 2013 om processuella garantier för sårbara misstänkta eller tilltalade i straffrättsliga förfaranden (EUT C 378, 2013, s. 8) (nedan kallad kommissionens rekommendation), och

– principerna om unionsrättens företräde, effektivitet och direkta effekt.

2 Begäran har framställts i ett brottmål mot K.P. Målet rör dels innehav av narkotika och psykotropa ämnen, dels drograttfylleri.

Tillämpliga bestämmelser

Internationell rätt

3 Punkterna 23 och 32 i Förenta nationernas principer och riktlinjer för tillgång till rättshjälp i straffrättsliga system, som antogs den 20 december 2012 genom generalförsamlingens resolution 67/187, har följande lydelse:

”23. Det är polisens, åklagarnas och domarnas ansvar att se till att personer som ställs inför dem och som inte har råd att betala för en advokat och/eller som är sårbara får rättshjälp.

…

32. Särskilda åtgärder bör vidtas för att säkerställa att rättshjälp verkligen är tillgänglig för kvinnor, barn och grupper med särskilda behov, inbegripet, men inte uteslutande, psykiskt sjuka [och] narkotikamissbrukare … Dessa åtgärder ska ta hänsyn till dessa gruppers särskilda behov och vara anpassade till kön och ålder.”

Unionsrätt

Direktiv 2013/48

4 Skälen 50 och 51 i direktiv 2013/48 har följande lydelse:

”(50) Medlemsstaterna bör se till att man vid bedömningen av uttalanden som misstänkta eller tilltalade har gjort eller av bevis som upptagits under åsidosättande av dessas rätt till försvarare, eller när ett undantag från den rättigheten har beviljats i enlighet med detta direktiv, iakttar rätten till försvar och att rätten till en rättvis rättegång respekteras. I detta sammanhang bör man beakta rättspraxis från Europadomstolen, genom vilken det har fastställts att rätten till försvar i princip oåterkalleligen kommer att skadas om komprometterande uttalanden som har gjorts under polisförhör utan tillgång till en försvarare används för att nå en fällande dom. Detta bör inte hindra användandet av uttalanden för andra ändamål som är tillåtna enligt nationell lagstiftning, t.ex. behovet av att brådskande utföra undersökningar för att undvika att andra brott begås eller att det uppstår allvarliga negativa följder för andra personer eller ändamål kopplade till ett akut behov att förhindra att straffrättsliga förfaranden väsentligen äventyras där rätten till tillgång till försvarare eller en försening av undersökningen oåterkalleligen skulle skada pågående undersökningar gällande ett allvarligt brott. Dessutom bör detta inte påverka nationella bestämmelser eller system för bevistillåtlighet, och inte heller hindra medlemsstaterna från att bibehålla ett system genom vilket alla befintliga bevis kan åberopas i en domstol eller inför en domare, utan att dessa bevis separat eller på förhand har bedömts med avseende på tillåtlighet.

(51) Skyldigheten att visa särskild hänsyn mot misstänkta eller tilltalade som potentiellt befinner sig i en svag position är en förutsättning för en rättvis rättskipning. Åklagarmyndigheter, brottsbekämpande myndigheter och rättsliga myndigheter bör därför underlätta sådana personers effektiva utövande av de rättigheter som anges i detta direktiv, t.ex. genom att ta hänsyn till varje potentiell utsatthet som påverkar deras förmåga att utöva rätten till tillgång till försvarare och rätten att få en tredje part underrättad vid frihetsberövande och genom att vidta lämpliga åtgärder för att garantera dessa rättigheter.”

5 I artikel 2 i direktivet, med rubriken ”Tillämpningsområde”, föreskrivs följande i punkt 1:

”Detta direktiv ska tillämpas på misstänkta eller tilltalade i straffrättsliga förfaranden från det att de genom ett officiellt meddelande eller på något annat sätt av den behöriga myndigheten i en medlemsstat har underrättats om att de är misstänkta eller tilltalade för att ha begått ett brott, oavsett om de är frihetsberövade. Det ska tillämpas fram till dess att förfarandena har avslutats, med vilket ska förstås det slutgiltiga avgörandet i frågan huruvida den misstänkta eller tilltalade har begått brottet samt även under rättegången och i väntan på beslut om eventuellt överklagande.”

6 I artikel 3 i direktivet, med rubriken ”Rätt till tillgång till försvarare i straffrättsliga förfaranden”, föreskrivs följande:

”1. Medlemsstaterna ska se till att misstänkta och tilltalade har rätt till tillgång till en försvarare i så god tid och på sådant sätt att de berörda personerna kan utöva sin rätt till försvar i praktiken och på ett effektivt sätt.

2. Misstänkta eller tilltalade ska ha rätt till tillgång till försvarare utan onödigt dröjsmål. Misstänkta eller tilltalade ska under alla omständigheter ha rätt till tillgång till försvarare från och med den tidpunkt som inträffar först:

a) Innan de förhörs av polisen eller av en annan brottsbekämpande eller rättslig myndighet.

b) När utredande myndigheter eller andra behöriga myndigheter genomför utrednings- eller bevisupptagningsåtgärder i enlighet med punkt 3 c.

c) Utan onödigt dröjsmål efter frihetsberövandet.

d) Om de har kallats att inställa sig inför en domstol med behörighet i brottmål, i god tid innan de inställer sig inför domstolen i fråga.

3. Rätten till försvarare ska innebära följande:

a) Medlemsstaterna ska se till att de misstänkta eller tilltalade har rätt att i enrum tala med och kontakta den försvarare som företräder dem, även före förhör av polis eller en annan brottsbekämpande eller rättslig myndighet.

b) Medlemsstaterna ska se till att de misstänkta eller tilltalade har rätt att ha sin försvarare närvarande och faktiskt medverkande när de förhörs. Denna medverkan ska ske i enlighet med förfarandena i den nationella rätten, under förutsättning att dessa förfaranden inte inverkar menligt på det effektiva utövandet av och innehållet i rättigheten i fråga. Om en försvarare deltar vid ett förhör, ska faktumet att detta deltagande ägt rum noteras i enlighet med det förfarande för dokumentation som föreskrivs i den berörda medlemsstatens rätt.

…”

7 Artikel 12 i nämnda direktiv har rubriken ”Rättsmedel”. I denna artikel anges följande:

”1. Medlemsstaterna ska se till att misstänkta eller tilltalade i straffrättsliga förfaranden liksom personer som är eftersökta vid förfaranden i samband med en europeisk arresteringsorder har tillgång till effektiva rättsmedel enligt nationell rätt, om rättigheterna enligt detta direktiv har åsidosatts.

2. Utan att det påverkar nationella bestämmelser och system för bevistillåtlighet, ska medlemsstaterna se till att man i straffrättsliga förfaranden vid bedömningen av uttalanden som misstänkta eller tilltalade har gjort eller av bevis som upptagits med åsidosättande av deras rätt till försvarare eller när ett undantag från denna rätt har beviljats i enlighet med artikel 3.6 iakttar rätten till försvar och ser till att rätten till en rättvis rättegång respekteras.”

8 I artikel 13 i direktiv 2013/48 föreskrivs följande:

”Medlemsstaterna ska säkerställa att hänsyn tas till utsatta misstänkta eller tilltalades särskilda behov vid tillämpningen av detta direktiv.”

Direktiv 2016/1919

9 I skälen 1, 3, 4, 6, 17–19, 23 och 24 i direktiv 2016/1919 anges följande:

”(1) Syftet med detta direktiv är att se till att rätten till tillgång till en försvarare som föreskrivs i [direktiv 2013/48] faktiskt kan utövas, genom att misstänkta och tilltalade i straffrättsliga förfaranden … får tillgång till bistånd från en försvarare som finansieras av medlemsstaterna.

…

(3) I artikel 47 tredje stycket i [stadgan] garanteras rätten till rättshjälp i straffrättsliga förfaranden i enlighet med de villkor som fastställs i [den bestämmelsen]. …

(4) Den 30 november 2009 antog [Europeiska unionens råd] en resolution om en färdplan för att stärka misstänktas eller tilltalades processuella rättigheter vid straffrättsliga förfaranden [(EUT C 295, 2009, s. 1)](nedan kallad färdplanen). I färdplanen, som ska genomföras stegvis, uppmanas till antagande av åtgärder avseende rätten till översättning och tolkning (åtgärd A), rätten till information om rättigheter och om åtal (åtgärd B), rätten till juridisk rådgivning och rättshjälp (åtgärd C), rätten till kommunikation med släktingar, arbetsgivare och konsulära myndigheter (åtgärd D) och särskilda skyddsåtgärder för utsatta misstänkta eller åtalade personer (åtgärd E).

…

(6) Hittills har fem åtgärder avseende processuella rättigheter i straffrättsliga förfaranden antagits enligt färdplanen, nämligen [Europaparlamentets och rådets direktiv 2010/64/EU av den 20 oktober 2010 om rätt till tolkning och översättning vid straffrättsliga förfaranden (EUT L 280, 2010, s. 1), Europaparlamentets och rådets direktiv 2012/13/EU av den 22 maj 2012 om rätten till information vid straffrättsliga förfaranden (EUT L 142, 2012, s. 1), direktiv 2013/48, Europaparlamentets och rådets direktiv (EU) 2016/343 av den 9 mars 2016 om förstärkning av vissa aspekter av oskuldspresumtionen och av rätten att närvara vid rättegången i straffrättsliga förfaranden (EUT L 65, 2016, s. 1) och Europaparlamentets och rådets direktiv (EU) 2016/800 av den 11 maj 2016 om rättssäkerhetsgarantier för barn som är misstänkta eller tilltalade i straffrättsliga förfaranden (EUT L 132, 2016, s. 1)].

…

(17) I enlighet med artikel 6.3 c i [Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna, som undertecknades i Rom den 4 november 1950 (nedan kallad Europakonventionen)] har misstänkta och tilltalade som saknar tillräckliga medel för att betala för bistånd från en försvarare rätt till rättshjälp om rättvisans intresse så fordrar. Denna minimiregel tillåter medlemsstaterna att utföra en ekonomisk prövning, en behovsprövning eller bådadera. Tillämpningen av dessa

prövningar bör inte innebära en begränsning av eller ett avsteg från de rättigheter och rättssäkerhetsgarantier som säkerställs enligt stadgan och Europakonventionen, såsom dessa tolkas av [EU-domstolen] och Europadomstolen.

(18) Medlemsstaterna bör besluta om praktiska arrangemang för tillhandahållande av rättshjälp. I dessa arrangemang kan det fastställas att rättshjälp beviljas på begäran av en misstänkt, en tilltalad eller en eftersökt person. Med tanke på de särskilda behoven för utsatta personer, bör dock inte en sådan begäran vara ett materiellt villkor för beviljande av rättshjälp.

(19) De behöriga myndigheterna bör bevilja rättshjälp utan onödigt dröjsmål, dock senast innan polisen, en annan brottsbekämpande myndighet eller en rättslig myndighet genomför något förhör med den berörda personen, eller före genomförandet av de särskilda utrednings- eller bevisupptagningsåtgärder som avses i detta direktiv. Om de behöriga myndigheterna inte kan göra detta bör de åtminstone bevilja akut eller provisorisk rättshjälp innan ett sådant förhör eller sådana utrednings- eller bevisupptagningsåtgärder genomförs.

…

(23) Vid genomförandet av detta direktiv bör medlemsstaterna säkerställa respekten för den grundläggande rätten till rättshjälp enligt stadgan och Europakonventionen. I samband med detta bör de respektera Förenta nationernas principer och riktlinjer för tillgång till rättshjälp i straffrättsliga system.

(24) Utan att det påverkar bestämmelser i nationell rätt om krav på försvarares närvaro bör en behörig myndighet utan onödigt dröjsmål besluta huruvida rättshjälp ska beviljas. Den behöriga myndigheten bör vara en oberoende myndighet som är behörig att fatta beslut om beviljande av rättshjälp eller en domstol, inbegripet en domare. I brådskande fall bör dock även tillfällig medverkan av polis och åklagare vara möjlig i den mån detta är nödvändigt för beviljande av rättshjälp i tid.”

10 Artikel 1 i direktivet, med rubriken ”Syfte”, har följande lydelse:

”1. Detta direktiv föreskriver gemensamma minimiregler om rätt till rättshjälp för

a) misstänkta och tilltalade i straffrättsliga förfaranden, …

…

2. Detta direktiv kompletterar direktiven [2013/48] och [2016/800]. Ingenting i detta direktiv ska tolkas som en begränsning av de rättigheter som föreskrivs i de direktiven.”

11 Artikel 2 i direktiv 2016/1919 har rubriken ”Tillämpningsområde”. I artikel 2.1 och 2.2 föreskrivs följande:

”1. Detta direktiv tillämpas på misstänkta och tilltalade i straffrättsliga förfaranden, som har rätt till tillgång till försvarare enligt direktiv 2013/48/EU, och som

a) är frihetsberövade,

b) enligt unionsrätten eller nationell rätt ska bistås av en försvarare, eller

c) måste eller tillåts närvara vid en utrednings- eller bevisupptagningsåtgärd som minst omfattar följande:
   i) Vittneskonfrontationer.
   ii) Konfrontationsförhör.
   iii) Rekonstruktioner.

2. Detta direktiv tillämpas också, efter gripandet i den verkställande medlemsstaten, på eftersökta personer som har rätt till tillgång till försvarare enligt [direktiv 2013/48].”

12 Artikel 4 i direktiv 2016/1919, med rubriken ”Rättshjälp i straffrättsliga förfaranden”, har följande lydelse:

”1. Medlemsstaterna ska se till att misstänkta och tilltalade som saknar tillräckliga medel för att betala för bistånd från en försvarare har rätt till rättshjälp, när rättvisans intresse så fordrar.

2. Medlemsstaterna får utföra en ekonomisk prövning, en behovsprövning eller bådadera för att avgöra om rättshjälp ska beviljas i enlighet med punkt 1.

…

5. Medlemsstaterna ska se till att rättshjälp beviljas utan onödigt dröjsmål, dock senast före polisförhör, förhör av någon annan brottsbekämpande myndighet eller av en rättslig myndighet, eller före genomförandet av de utrednings- eller bevisupptagningsåtgärder som avses i artikel 2.1 c.

…”

13 I artikel 8 i samma direktiv, med rubriken ”Rättsmedel”, föreskrivs följande:

”Medlemsstaterna ska se till att misstänkta, tilltalade och eftersökta personer har tillgång till ett effektivt rättsmedel enligt nationell rätt om rättigheterna enligt detta direktiv har åsidosatts.”

14 Artikel 9 i detta direktiv, med rubriken ”Utsatta personer”, har följande lydelse:

”Medlemsstaterna ska säkerställa att hänsyn tas till utsatta misstänkta, tilltalades och eftersökta personers särskilda behov vid genomförandet av detta direktiv.”

15 I artikel 11 i direktivet, med rubriken ”Bevarande av skyddsnivån”, anges följande:

”Ingenting i detta direktiv ska ses som en begränsning av eller ett avsteg från rättigheter och rättssäkerhetsgarantier som säkerställs enligt stadgan, Europakonventionen eller andra relevanta bestämmelser i internationell rätt eller i medlemsstaternas lagstiftning som erbjuder en högre skyddsnivå.”

Kommissionens rekommendation

16 I skälen 1, 6, 7, 11 och 13 i kommissionens rekommendation anges följande:

”(1) Syftet med denna rekommendation är att uppmuntra medlemsstaterna att stärka de processuella rättigheterna för alla misstänkta eller tilltalade som på grund av ålder, psykiskt eller fysiskt tillstånd eller funktionshinder inte kan förstå och delta effektivt i straffrättsliga förfaranden (’sårbara personer’).

…

(6) Det är viktigt att eventuell sårbarhet hos misstänkta och tilltalade i straffrättsliga förfaranden upptäcks och konstateras så snabbt som möjligt. För det ändamålet bör en inledande bedömning göras av berörda polistjänstemän eller brottsbekämpande eller rättsliga myndigheter. De behöriga myndigheterna bör också kunna anlita en oberoende expert för att undersöka graden av sårbarhet, den sårbara personens behov och lämpligheten av eventuella åtgärder som vidtagits eller planeras gentemot den sårbara personen.

(7) Misstänkta eller tilltalade eller deras försvarare bör ha rätt att i enlighet med nationell lagstiftning invända mot bedömningen av deras eventuella sårbarhet i straffrättsliga förfaranden, särskilt om det föreligger en risk för att deras möjligheter att utöva sina grundläggande rättigheter hämmas eller inskränks på ett betydande sätt. Denna rättighet medför inte någon skyldighet för medlemsstaterna att ha ett specifikt förfarande för överklagande, ett särskilt system eller ett klagomålsförfarande inom ramen för vilket en sådan underlåtelse eller vägran kan angripas.

…

(11) Personer som erkänns som särskilt sårbara är oförmögna att följa och förstå de straffrättsliga förfarandena. För att deras rätt till en rättvis rättegång ska kunna garanteras, bör de inte ha möjlighet att avstå från sin rätt till en försvarare.

…

(13) Sårbara personer har inte alltid förmåga att förstå innehållet i polisförhör som hålls med dem. För att undvika att förhörsinnehåll ifrågasätts och att man på grund av detta måste göra om förhör i onödan, bör dessa spelas in med ljud och bild.”

17 Punkt 4 i rekommendationen återfinns i avsnitt 2 däri, med rubriken ”Identifiering av utsatta personer”. I denna punkt 4 anges följande:

”Sårbara personer bör så snabbt som möjligt identifieras och erkännas som sådana. Medlemsstaterna bör se till att alla behöriga myndigheter har möjlighet att använda sig av läkarundersökningar, utförda av oberoende sakkunniga, för att identifiera sårbara personer och fastställa graden av deras sårbarhet samt deras särskilda behov. Den sakkunniga kan lämna ett motiverat yttrande om lämpligheten av de åtgärder som vidtagits eller planeras för den sårbara personen.”

18 Avsnitt 3 i rekommendationen, med rubriken ”Sårbara personers rättigheter”, består av tio delar. Fyra av dessa delar har rubrikerna ”Icke-diskriminering”, ”Presumtion om sårbarhet”, ”Rätt till en försvarare” och ”Inspelning av förhör”. Punkt 6 i rekommendationen återfinns i den första av dessa fyra delar och har följande lydelse:

”Processuella rättigheter som beviljas sårbara personer bör respekteras under hela det straffrättsliga förfarandet, med hänsyn tagen till typen och graden av sårbarhet.”

19 I punkt 7 i kommissionens rekommendation, som återfinns under rubriken ”Presumtion om sårbarhet”, anges följande:

”Medlemsstaterna bör införa en presumtion om sårbarhet, särskilt avseende personer med allvarliga psykiska, intellektuella, fysiska eller sensoriska funktionsnedsättningar, eller psykisk sjukdom eller kognitiva störningar som gör att de inte kan förstå och delta effektivt i förfarandet.”

20 Punkt 11 i rekommendationen, som återfinns under rubriken ”Rätt till en försvarare”, har följande lydelse:

”I sådana fall där en sårbar person inte kan förstå och följa förfarandena bör det inte vara möjligt att avstå från rätten till en försvarare enligt [direktiv 2013/48].”

21 I punkt 13 i rekommendationen, som återfinns under rubriken ”Inspelning av förhör”, anges följande:

”Eventuella förhör med sårbara personer under förundersökningsfasen bör spelas in med ljud och bild.”

Polsk rätt

22 Enligt artikel 6 i ustawa – Kodeks postępowania karnego (straffprocesslagen) av den 6 juni 1997 (Dz. U. 2022, position 1375), i den lydelse som är tillämplig i det straffrättsliga förfarandet i det nationella målet (nedan kallad straffprocesslagen), ska den tilltalade åtnjuta rätten till försvar, inbegripet rätten att biträdas av en försvarare. Den tilltalade ska informeras om denna rätt.

23 I artikel 79.1 i straffprocesslagen föreskrivs att den tilltalade inom ramen för ett straffrättsligt förfarande ska biträdas av en försvarare om det föreligger rimliga tvivel avseende huruvida den tilltalade hade förmåga att förstå innebörden av gärningen eller hade kontroll över sina handlingar vid den tidpunkt gärningen begicks (punkt 3) och om det föreligger rimliga tvivel om den tilltalades förmåga att delta i förfarandet eller att säkerställa sitt försvar på ett självständigt och ändamålsenligt sätt (punkt 4). I artikel 79.3 i straffprocesslagen föreskrivs också att i bland annat de fall som avses i punkt 1 i samma artikel 79 är det obligatoriskt att försvararen närvarar vid förhandlingen och i de sammanträden där den tilltalade är skyldig att delta.

24 Enligt artikel 168a i straffprocesslagen får bevisning inte avvisas enbart på grund av att den erhållits i strid med förfarandebestämmelser eller genom brott som avses i artikel 1.1 i strafflagen, såvida bevis inte har erhållits av en offentlig tjänsteman i samband med tjänsteutövningen efter mord, uppsåtlig kroppsskada eller frihetsberövade.

25 Artikel 300 i straffprocesslagen rör den misstänktes rätt till information. Den misstänkte ska, innan det första förhöret äger rum, informeras om sin rätt att yttra sig, att tiga eller att vägra att besvara frågor, om innehållet i åtalet och dess ändringar, om sin rätt att begära att utrednings- eller förundersökningsskyldigheter fullgörs, att biträdas av en försvarare, inbegripet att begära att en försvarare utses ex officio i vissa fall som den misstänkte ska underrättas om, rätten att ta del av uppgifterna i den slutliga akten i brottsutredningen och de rättigheter som anges i artikel 301 i straffprocesslagen samt om de skyldigheter och konsekvenser som anges i artikel 74 i straffprocesslagen. Den misstänkte ska få dessa uppgifter skriftligen och bekräfta att de har mottagits genom att underteckna ett mottagningsbevis avseende handlingen med information.

26 Enligt artikel 301 i straffprocesslagen ska den misstänkte på begäran förhöras i närvaro av den utsedda försvararen. Avsaknaden av den sistnämnde hindrar inte att förhöret äger rum.

27 Enligt artikel 344a i straffprocesslagen ska den domstol som handlägger målet hänskjuta ärendet till åklagaren för att komplettera utredningen om det av handlingarna i målet framgår att det finns betydande brister i förfarandet, särskilt vad gäller behovet av att inhämta bevis, och om den domstolen har betydande svårigheter att vidta nödvändiga åtgärder. När domstolen hänskjuter ärendet till åklagaren ska den ange vad som kompletteringen av utredningen ska inrikta sig mot och, vid behov, vilka lämpliga åtgärder som ska vidtas. Detta beslut kan överklagas av parterna.

Målet vid den nationella domstolen och tolkningsfrågorna

28 Ett brottmål har inletts mot K.P. vid Sąd Rejonowy we Włocławku (Stadsdelsdomstolen i Włocławek, Polen), som är den hänskjutande domstolen i förevarande mål.

29 Enligt de uppgifter som lämnats av den hänskjutande domstolen inleddes åtalet under följande omständigheter. Den 22 juli 2022 kvarhölls K.P. av polisen, efter att polisen fått information om en kollision mellan två fordon. Han befann sig utanför sitt fordon, var nervös och talade på ett förvirrat och osammanhängande sätt.

30 Poliserna bad K.P. att överlämna alla föremål som han hade i sin besittning och som kunde vara förbjudna att inneha. K.P. tog fram en kasse med plastpåsar som innehöll ett vitt pulver och en grönfärgad torr substans. Dessa ämnen beslagtogs och identifierades därefter som möjligen amfetamin respektive marijuana.

31 Efter kvarhållandet greps K.P. och fördes till ett sjukhus där ett blodprov togs för att kontrollera om han hade brukat narkotika. Han åtalades för innehav av narkotika och av ett psykotropt ämne.

32 K.P. informerades om sin rätt att biträdas av en försvarare som han själv valt och rätten att få en försvarare förordnad ex officio om hans ekonomiska situation inte gjorde det möjligt för honom att välja en försvarare. Han informerades vidare om sin rätt att yttra sig, sin rätt att tiga och sin rätt att vägra att svara på frågor. Förhörsprotokollet innehåller en anteckning från en polistjänsteman enligt vilken ”[K.P.] enligt vad han har uppgett är frisk, inte undergår eller har undergått någon psykiatrisk, medicinsk eller neurologisk behandling”.

33 K.P. avstod inte från sin rätt att biträdas av en försvarare, men han bad inte heller att en försvarare skulle utses för honom. Det finns inga bevis för att polistjänstemannen undersökte K.P. för att fastställa huruvida han vid förhöret var påverkad av ämnen som försämrade hans omdöme eller förmåga att minnas de faktiska omständigheterna, eller om han var påverkad av narkotika.

34 De ämnen som K.P. innehade och som beslagtogs samt de blodprov som togs på sjukhuset blev föremål för ett vetenskapligt expertutlåtande. Mot bakgrund av koncentrationen av amfetamin i dessa prover drogs slutsatsen att K.P. vid tidpunkten för blodprovet var ”påverkad av en drog med liknande verkan som alkohol”. Den 7 augusti 2022 åtalades han således för att ha kört en bil under påverkan av en drog med liknande verkan som alkohol.

35 K.P. delgavs åtalet den 14 oktober 2022 på den psykiatriska avdelningen på det sjukhus där han vistades. Han förhördes utan att någon försvarare var närvarande. Åklagaren hade inte begärt att en försvarare skulle utses ex officio för att biträda K.P. Förhöret spelades inte in i audiovisuell form.

36 Före detta förhör, den 22 augusti 2022, hade en psykiatriker som tidigare hade behandlat K.P., vid sitt eget förhör, förklarat att K.P:s psykiska tillstånd, det vill säga hans psykiska sjukdoms symtoms svårighetsgrad, inte gjorde det möjligt för honom att delta i förfarandet och att detta tillstånd sannolikt skulle bestå under åtminstone flera veckor. Det framgår för övrigt av K.P:s patientjournal, som översändes till åklagaren på hans begäran den 23 september 2022, att K.P. hade vistats flera gånger på psykiatriska sjukhus mellan den 30 juni 2021 och den 22 juli 2022 för behandling av schizofreni och schizoaffektivt syndrom. Av patientjournalen framgår även att K.P. ursprungligen hade diagnostiserats med en psykisk störning och en störning orsakad av ett blandmissbruk av narkotika och psykoaktiva substanser, samt en psykotisk störning.

37 Den 15 december 2022 väcktes genom stämningsansökan åtal vid den hänskjutande domstolen.

38 Den 28 februari 2023 beslutade nämnda domstol, med stöd av artikel 344a.1 i straffprocesslagen, att hänskjuta ärendet till åklagarmyndigheten för kompletterande utredning, så att K.P. skulle förhöras i närvaro av en försvarare, och att inhämta utlåtanden från psykiatriska experter om K.P:s psykiska hälsotillstånd under brottet och under det straffrättsliga förfarande som inletts mot honom.

39 Detta beslut upphävdes emellertid av Sąd Okręgowy we Włocławku (Regionala domstolen i Włocławek, Polen) efter överklagande av åklagarmyndigheten. Målet återförvisades till den hänskjutande domstolen för vidare handläggning.

40 Inom ramen för denna handläggning har den hänskjutande domstolen bland annat konstaterat att det inte hade gjorts någon individuell bedömning under utredningsförfarandet för att kontrollera huruvida K.P. befann sig i en sårbar situation som krävde att en försvarare utsågs ex officio. Det hade inte heller fastställts huruvida hans psykiska hälsa gjorde det möjligt för honom att delta i förfarandet eller att säkerställa sitt försvar på ett självständigt och ändamålsenligt sätt.

41 Den hänskjutande domstolen har av dessa konstateranden dragit slutsatsen att K.P. därmed har berövats dels det minimiskydd som han enligt direktiv 2016/1919 har rätt till i egenskap av misstänkt och potentiellt utsatt person, dels de rättigheter som alla misstänkta kan göra anspråk på med stöd av direktiven 2012/13 och 2013/48. Det rör sig i första hand om garantin för rätten till rättsligt bistånd från en försvarare för personer som antas vara utsatta och rätten för dessa personer att få rättshjälp så snart de misstänks ha begått ett brott.

42 Enligt den hänskjutande domstolen beror denna situation på att dessa direktiv inte har införlivats på ett korrekt och fullständigt sätt och att kommissionens rekommendation inte har genomförts i den polska rättsordningen. För det första ska det således fastställas huruvida de relevanta bestämmelserna i de ovannämnda direktiven uppfyller kriterierna för direkt effekt.

43 Den hänskjutande domstolen har dessutom påpekat att de gällande straffprocessrättsliga bestämmelserna inte erbjuder tillräckligt precisa lösningar för att garantera att alla personer som omfattas av tillämpningsområdet för direktiven 2013/48 och 2016/1919 åtnjuter samtliga rättigheter som föreskrivs i dessa direktiv, såsom rätten till omedelbar tillgång till försvarare, rätten att få bistånd från en försvarare i ett så tidigt skede som möjligt under förundersökningen eller rätten att utan dröjsmål få sina behov identifierade innan man förhörs i egenskap av misstänkt. För det andra, om det inte är möjligt att tolka dessa bestämmelser på ett sätt som är förenligt med unionsrätten, vill den hänskjutande domstolen få klarhet i huruvida inte bara de nationella domstolarna, utan även alla nationella brottsbekämpande myndigheter i vidare bemärkelse, är skyldiga att underlåta att tillämpa dessa bestämmelser.

44 För det tredje har den hänskjutande domstolen i sin begäran om förhandsavgörande angett att den vill ”inrätta ett effektivt rättsmedel” som kan undanröja verkningarna av åsidosättandet av de rättigheter som den misstänkte borde ha åtnjutit i tidigare skeden av förfarandet enligt direktiv 2016/1919. Den hänskjutande domstolen har i detta avseende hänvisat till artiklarna 8 och 12 i direktiv 2013/48 samt till rättspraxis från Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna.

45 För det fjärde vill den hänskjutande domstolen få klarhet i situationen för en misstänkt eller tilltalad som identifieras som en utsatt person som utan dröjsmål ska få rättshjälp i enlighet med direktiv 2016/1919. Den hänskjutande domstolen vill få klarhet i huruvida nationella myndigheter, såsom åklagaren, som deltar i förundersökningen och leder den, är skyldiga att säkerställa ett effektivt rättsligt skydd enligt detta direktiv när det aktuella brottet kan leda till ett fängelsestraff. En effektiv tillämpning av unionsrätten kräver dessutom att inte endast domstolarna är oavhängiga och opartiska, utan även de myndigheter som handlägger straffrättsliga förfaranden i mål som har en koppling till unionsrätten.

46 Mot denna bakgrund beslutade Sąd Rejonowy we Włocławku (Stadsdelsdomstolen i Włocławek) att vilandeförklara målet och ställa följande tolkningsfrågor till domstolen:

”1) Ska artiklarna 2.1 b, 4.5 och 9, jämförda med skälen 18, 19, 24 och 27 i [direktiv 2016/1919], och med artikel 3.2 a och [b] samt 3.3 a i [direktiv 2013/48], i enlighet med den tolkning som gjorts i [punkterna 6, 7, 11 och 13 i kommissionens rekommendation], tolkas så, att det därmed har införts en regel som har direkt effekt och är tvingande, vilken innebär att det inte är tillåtet att åtgärder, i form av förhör med en utsatt person, vidtas i försvararens frånvaro i en situation där objektiva faktiska villkor för att bevilja rättshjälp är uppfyllda, när den myndighet som leder förundersökningen samtidigt underlåter att bevilja rättshjälp (inbegripet akut eller provisorisk rättshjälp) utan onödigt dröjsmål och innan den berörda personen (i förevarande fall en utsatt person) har förhörts av polisen, en annan brottsbekämpande myndighet eller en domstol, eller innan konkreta utrednings- eller bevisupptagningsåtgärder har vidtagits?

2) Ska artiklarna 2.1 b, 4.5 och 9, jämförda med skälen 18, 19, 24 och 27 i [direktiv 2016/1919], och med artikel 1.2 i [det direktivet], i enlighet med den tolkning som gjorts i [punkterna 6, 7, 11 och 13 i kommissionens rekommendation], tolkas så, att [i)] det förhållandet att en eventuell utsatthet hos en person inte upptäcks och konstateras trots att det förelåg sakomständigheter som borde ha föranlett att denna utsatthet snabbt upptäcktes, [ii)] att det saknas möjlighet att utan onödigt dröjsmål ifrågasätta bedömningen av den eventuella utsattheten hos denna person och utan dröjsmål utse en försvarare för en sådan person inte under några omständigheter kan godtas i ärenden som rör brott för vilka

fängelsestraff kan utdömas, och de omständigheter som medför att en identifiering inte sker eller att en försvarare inte utses måste anges uttryckligen i beslutet om kallelse av en person till förhör i försvararens frånvaro, vilket i princip kan överklagas?

3) Ska artiklarna 2.1 b, 4.5 och 9, jämförda med skälen 18, 19, 24 och 27 i [direktiv 2016/1919], och med artikel 1.2 i [det direktivet], i enlighet med den tolkning som gjorts i [punkterna 6, 7, 11 och 13 i kommissionens rekommendation], tolkas så, att det förhållandet att en medlemsstat har underlåtit att införa en presumtion om utsatthet inom ramen för straffrättsliga förfaranden ska anses innebära att detta hindrar den misstänkte från att omfattas av den garanti som ges i artikel 9 i [sistnämnda direktiv], såsom den tolkats i enlighet med [punkt 11 i kommissionens rekommendation], och de rättsliga myndigheterna därmed i en sådan situation är skyldiga att direkt tillämpa bestämmelserna i direktivet?

4) För det fall att åtminstone en av frågorna 1, 2 eller 3 besvaras jakande, ska de ovannämnda bestämmelserna i direktivet då tolkas så, att de utgör hinder för sådana bestämmelser i nationell lagstiftning som
   a) artikel 301 andra meningen i [straffprocesslagen], enligt vilken den misstänkte endast ska förhöras i närvaro av den försvarare som utsetts om den misstänkte har framställt en begäran därom och det förhållandet att försvararen inte närvarar vid förhöret med den misstänkte inte utgör något hinder mot att hålla förhöret, eller
   b) artikel 79.1 leden 3 och 4 i [straffprocesslagen], enligt vilken en tilltalad (en misstänkt) ska ha en försvarare i straffrättsliga förfaranden när det finns rimliga tvivel avseende huruvida vederbörande hade förmåga att förstå innebörden av gärningen eller hade kontroll över sina handlingar vid den tidpunkt då gärningen begicks eller när det finns rimliga tvivel om huruvida hans eller hennes psykiska hälsa gör det möjligt att delta i förfarandet eller försvara sig på ett självständigt och ändamålsenligt sätt?

5) Innebär artikel 3.2 a jämförd med artikel 3.3 b i [direktiv 2013/48], och med principen om direktivs företräde och direkta effekt, att förundersökningsmyndigheter, domstolar och samtliga statliga myndigheter måste underlåta att tillämpa de bestämmelser i den nationella lagstiftningen som är oförenliga med direktivet, såsom de som nämns i fråga 4, och följaktligen – med hänsyn till att införlivandefristen har löpt ut – ska ersätta de nationella bestämmelserna med ovannämnda direkt tillämpliga bestämmelser i direktivet?

6) Ska artiklarna 2.1 b, 4.5 och 9, jämförda med skälen 19, 24 och 27 i [direktiv 2016/1919], tolkas så, att den nationella domstol som ska pröva målet i det straffrättsliga förfarandet, och alla andra nationella myndigheter som utövar rättskipning i straffrättsliga förfaranden (och således förundersökningsmyndigheter), vid underlåtenhet att fatta ett beslut om att bevilja rättshjälp, eller vid underlåtenhet att bevilja rättshjälp till en utsatt person eller en person som presumeras vara sårbar i enlighet med avsnitt 3.7 i kommissionens rekommendation, samt med hänsyn till att en polismyndighet eller annan brottsbekämpande myndighet har vidtagit utredningsåtgärder med medverkan av en sådan person, inbegripet åtgärder som inte kan upprepas inför domstolen, är skyldiga att avstå från att tillämpa de bestämmelser i den nationella lagstiftningen som är oförenliga med direktivet, såsom de som nämns i fråga 4, och följaktligen – med hänsyn till att införlivandefristen har löpt ut – ska ersätta de nationella bestämmelserna med ovannämnda direkt tillämpliga bestämmelser i direktivet, även när en sådan person, efter det att utredningen har avslutats och den allmänna åklagaren har väckt åtal vid domstolen, har fått en försvarare utsedd som den själv valt?

7) Ska artiklarna 2.1 b, 4.5 och 9, jämförda med skälen 19, 24 och 27 i [direktiv 2016/1919], och med artikel 1.2 i [det direktivet], i enlighet med den tolkning som gjorts i avsnitten 6, 7, 11 och 13 i kommissionens rekommendation, tolkas så, att medlemsstaten ska säkerställa att eventuell utsatthet hos misstänkta i straffrättsliga förfaranden upptäcks och konstateras så snabbt som möjligt, att misstänkta och tilltalade i straffrättsliga förfaranden med avseende på vilka en presumtion om utsatthet föreligger och personer som är utsatta beviljas rättshjälp, och att denna rättshjälp är obligatorisk, även om den behöriga myndigheten inte har anlitat en oberoende sakkunnig för att undersöka graden av utsatthet, den utsatta personens behov och lämpligheten av eventuella åtgärder som vidtagits eller planeras gentemot den utsatta personen, fram till dess att den oberoende sakkunniga har gjort en korrekt bedömning?

8) För det fall att [fråga 7] besvaras jakande, ska ovannämnda bestämmelser i direktivet och kommissionens rekommendation tolkas så, att de utgör hinder för sådana bestämmelser i den nationella lagstiftningen som artikel 79.1 leden 3 och 4 i straffprocesslagen, enligt vilken en tilltalad i ett straffrättsligt förfarande endast ska få tillgång till en försvarare om det finns rimliga tvivel avseende huruvida den tilltalade hade förmåga att förstå innebörden av gärningen eller hade kontroll över sina handlingar vid den tidpunkt gärningen begicks och om det finns rimliga tvivel om huruvida hans eller hennes psykiska hälsa gör det möjligt för honom eller henne att delta i förfarandet eller att försvara sig på ett självständigt och ändamålsenligt sätt?

9) Ska artiklarna 2.1 b, 4.5 och 9, jämförda med skälen 19, 24 och 27 i [direktiv 2016/1919], och med artikel 1.2 i [det direktivet], i enlighet med den tolkning som gjorts i avsnitten 6, 7, 11 och 13 i kommissionens rekommendation och presumtionen om utsatthet, tolkas så, att de behöriga myndigheterna (åklagarmyndigheten, polismyndigheten) senast före det första förhöret med den misstänkte av polisen eller annan behörig myndighet så snabbt som möjligt bör identifiera och konstatera eventuell utsatthet hos den misstänkte i det straffrättsliga förfarandet och säkerställa att den misstänkte beviljas rättshjälp eller akut (provisorisk) hjälp och avstå från att förhöra den misstänkte till dess att personen beviljas sådan rättshjälp eller akut (provisorisk) hjälp?

10) Om fråga 9 besvaras jakande, ska då artiklarna 2.1 b, 4.5 och 9, jämförda med skälen 19, 24 och 27 i [direktiv 2016/1919], och med artikel 1.2 i [det direktivet], i enlighet med den tolkning som gjorts i avsnitten 6, 7, 11 och 13 i kommissionens rekommendation tolkas så, att medlemsstaten har en skyldighet att i sin nationella rätt uttryckligen ange skälen och kriterierna för undantag från kravet på att så snabbt som möjligt identifiera och konstatera eventuell utsatthet hos misstänkta i straffrättsliga förfaranden och att säkerställa att den misstänkte beviljas rättshjälp eller akut (provisorisk) hjälp, och att eventuella undantag ska vara proportionerliga, tidsbegränsade och inte innebära ett åsidosättande av principen om ett rättvist förfarande, samt antas i form av ett processuellt beslut om tillstånd till ett tillfälligt undantag, och att den berörda parten i princip ska ha rätt att få beslutet prövat av en domstol?

11) Ska artikel 19.1 andra stycket FEU och artikel 47 i [stadgan], jämförda med artikel 3.2 a och 3.3 a och b i [direktiv 2013/48], jämförd med artikel 1.2 och skäl 27 samt med artikel 8 i [direktiv 2016/1919] (i enlighet med [punkterna 7 och 11 i kommissionens rekommendation]) tolkas så, att en sådan person har rätt till ett effektivt rättsmedel, och att den regel i nationell processrätt som föreskrivs i artikel 344a i straffprocesslagen ska anses som ett sådant, enligt vilken målet ska återförvisas till åklagaren i syfte att:
   a) förundersökningsmyndigheten ska kunna identifiera och konstatera en eventuell utsatthet hos den misstänkte i det straffrättsliga förfarandet,

b) ge den misstänkte möjlighet att rådgöra med sin försvarare före förhöret,
c) förhöra den misstänkte i närvaro av försvararen med audiovisuell upptagning av förhöret i sig, och
d) ge försvararen möjlighet att ta del av handlingarna i ärendet, och ge den utsatta personen eller den försvarare som utsetts åt den misstänkte eller den försvarare som utsetts av den misstänkte möjlighet att inkomma med eventuell bevisning?

12) Ska artikel 4 i [stadgan], och artikel 6.1, 6.2 och 6.3 FEU, jämförda med artikel 3 i [Europakonventionen] … i samband med presumtionen om utsatthet enligt [punkt 7 i kommissionens rekommendation], tolkas så, att ett förhör med en misstänkt av en polis eller annan person som är behörig att genomföra en utredningsåtgärd på ett psykiatriskt sjukhus, utan hänsyn till den rådande osäkerheten och under förhållanden med särskilt begränsad yttrandefrihet och specifik psykisk sårbarhet, i frånvaro av en försvarare, utgör omänsklig behandling och därmed diskvalificerar en sådan processrättsligt förhörsåtgärd som sådan, eftersom den strider mot unionens grundläggande rättigheter?

13) För det fall fråga 12 besvaras jakande, ska de bestämmelser som angetts i fråga 12 tolkas så, att en nationell domstol som har att pröva ett brottmål som omfattas av [direktiv 2016/1919], jämförda med [punkt 7 i kommissionens rekommendation] och av tillämpningsområdet för [direktiv 2013/48], men även alla andra brottsbekämpande myndigheter som vidtar processuella åtgärder i målet, kan (eller ska) underlåta att tillämpa de bestämmelser i den nationella lagstiftningen som är oförenliga med direktivet, särskilt artikel 168a i [straffprocesslagen], och följaktligen – med hänsyn till att införlivandefristen har löpt ut – ersätta de nationella bestämmelserna med ovannämnda direkt tillämpliga bestämmelser i direktivet, även när en sådan person, efter det att utredningen har avslutats och den allmänna åklagaren har väckt åtal vid domstolen, har fått en försvarare som den själv valt?

14) Ska artiklarna 2.1 b, 4.5 och 9, och skälen 19, 24 och 27 i [direktiv 2016/1919], jämförda med artikel 3.2 a, b och c samt 3.3 b i [direktiv 2013/48], jämförda med artikel 19.1 andra stycket FEU och den unionsrättsliga effektivitetsprincipen tolkas så, att åklagaren, när denne agerar under förundersökningen i ett brottmål, är skyldig att agera med fullt iakttagande av de krav som ställs i direktiv 2016/1919 som har direkt effekt och därmed att säkerställa att den misstänkte eller den tilltalade, som omfattas av det skydd som tillerkänns i ovannämnda direktiv, garanteras ett effektivt rättsligt skydd i förfarandet från och med det tidigaste av följande datum:
a) innan personen förhörs av polisen eller av en annan brottsbekämpande eller rättslig myndighet,
b) när utredande myndigheter eller andra behöriga myndigheter genomför utrednings- eller bevisupptagningsåtgärder i enlighet med artikel 3.3 c i direktiv [2013/48],
c) utan onödigt dröjsmål efter frihetsberövandet (även inbegripet en vistelse på ett psykiatriskt sjukhus) och, när så är nödvändigt, är åklagaren skyldig att bortse från eventuella beslut från överordnade åklagare om åklagaren är övertygad om att efterlevnaden av dem skulle undergräva rätten till effektivt skydd som tillerkänns en misstänkt som presumeras vara utsatt, inklusive den misstänktes rätt till ett rättvist förfarande eller någon annan rättighet som han eller hon har enligt direktiv 2016/1919, jämförd med [direktiv 2013/48]?

15) Om fråga 14 besvaras jakande, ska då artikel 19.1 andra stycket FEU i vilken principen om effektivt rättsskydd fastställs, jämförd med artikel 2 FEU, i samband med principen om respekt för rättsstaten, såsom den tolkats i EU-domstolens praxis [dom av den 27 maj 2019, OG och PI (Åklagarmyndigheten i Lübeck och Zwickau), C-508/18 och C-82/19 PPU, EU:C:2019:456] samt principen om domstolarnas oavhängighet som fastställs i artikel 19.1 andra stycket FEU och artikel 47 i stadgan om de grundläggande rättigheterna, såsom de tolkas i EU-domstolens praxis (dom av den 27 februari 2018, Associação Sindical dos Juízes Portugueses, C-64/16, EU:C:2018:117), tolkas så, att dessa principer, på grund av möjligheten för statsåklagaren eller överordnade åklagarmyndigheter att ge bindande instruktioner till åklagare på lägre nivå att underlåta att tillämpa unionsbestämmelser som har direkt effekt och försvåra deras tillämpning, utgör hinder för en nationell lagstiftning enligt vilken åklagarmyndigheten är direkt beroende av ett verkställande organ, såsom justitieministern, och även utgör hinder för en nationell lagstiftning enligt vilken åklagarens oberoende inskränks inom områden som omfattas av unionsrätten, särskilt: … artiklarna 1 § 2, 3 § 1 punkterna 1 och 3, 7 §§ 1–6 och § 8 samt artikel 13 § 1 och 13 § 2 i ustawa z dnia 28 stycznia 2016 roku Prawo o prokuraturze (lagen av den 28 januari 2016 om åklagarmyndigheten), i vilka det anges att justitieministern, som är både statsåklagare och åklagarmyndighetens högsta organ, kan ge bindande anvisningar till åklagare av lägre rang inbegripet i den utsträckning de begränsar eller hindrar direkt tillämpning av unionsrätten?”

Förfarandet vid domstolen

47 Den hänskjutande domstolen har även ansökt om att EU-domstolen ska handlägga förevarande begäran om förhandsavgörande skyndsamt i enlighet med det förfarande som föreskrivs i artikel 105.1 i domstolens rättegångsregler. Genom beslut av den 8 november 2023, Barało (C-530/23, EU:C:2023:927), beslutade domstolens ordförande, efter att ha hört referenten och generaladvokaten, att avslå denna ansökan.

Prövning av tolkningsfrågorna

48 De frågor som den hänskjutande domstolen har ställt avser i huvudsak tolkningen av ett antal bestämmelser i direktiven 2013/48 och 2016/1919. Den hänskjutande domstolen har ställt dessa frågor för att få klarhet i räckvidden av rätten till tillgång till försvarare och rätten till rättshjälp för en utsatt person.

49 Emellertid tillkommer utöver det huvudsakliga syftet med begäran om förhandsavgörande frågor som rör flera unionsrättsliga begrepp och olika processuella aspekter, såsom fastställandet av den direkta effekten av vissa bestämmelser i direktiven 2013/48 och 2016/1919 eller den eventuella skyldigheten att införa rättsmedel enligt dessa direktiv. Såsom tolkningsfrågorna är formulerade överlappar dessa problemställningar varandra.

50 Med hänsyn till hur samtliga dessa frågor förhåller sig till varandra, ska frågorna 1–10, 13 och 14 prövas tillsammans, i den del de avser räckvidden av rätten till tillgång till försvarare och en utsatt persons rätt till rättshjälp samt följderna av att en nationell lagstiftning eventuellt inte är förenlig med de skyldigheter som följer av direktiven 2013/48 och 2016/1919. Därefter ska frågorna 2, 10 och 11 prövas, i den del de avser kravet på ett effektivt rättsmedel vid åsidosättande av de rättigheter som föreskrivs i dessa direktiv och tillåtligheten av bevisning. Sedan ska fråga 12 prövas. Slutligen ska fråga 15 prövas.

Frågorna 1–10, 13 och 14 i den del de avser räckvidden av rätten till tillgång till försvarare och rätten till rättshjälp för en utsatt person samt följderna av att en nationell lagstiftning eventuellt inte är förenlig med de skyldigheter som följer av direktiven 2013/48 och 2016/1919

51 Den hänskjutande domstolen har ställt frågorna 1–10, 13 och 14 för att få klarhet i huruvida artiklarna 1.2, 2.1 b, 4.5 och 9 i direktiv 2016/1919, jämförda med artikel 3.2 a–c och 3.3 a och b i direktiv 2013/48, ska tolkas så, att medlemsstaterna är skyldiga att se till att en tilltalad eller misstänkt persons utsatthet upptäcks och konstateras innan den tilltalade eller den misstänkte förhörs inom ramen för ett straffrättsligt förfarande eller innan särskilda utrednings- eller bevisupptagningsåtgärder genomförs avseende vederbörande, och att garantera denna person tillgång till en försvarare via rättshjälp med avseende på dessa förfaranden.

52 Genom dessa frågor har den hänskjutande domstolen tagit upp flera frågeställningar som ska behandlas i tur och ordning. Inledningsvis är det nödvändigt att fastställa tillämpningsområdena för direktiven 2013/48 och 2016/1919 och hur dessa direktiv förhåller sig till varandra. Därefter ska räckvidden av rätten till tillgång till försvarare och rätten till rättshjälp för en utsatt person bedömas. För att kunna ge ett fullständigt svar till den hänskjutande domstolen är det slutligen nödvändigt att beakta konsekvenserna av att den nationella lagstiftningen eventuellt inte uppfyller de skyldigheter som följer av direktiven 2013/48 och 2016/1919.

Tillämpningsområdena för direktiven 2013/48 och 2016/1919 samt deras inbördes samband

53 Det framgår uttryckligen av artikel 1.2 i direktiv 2016/1919 att direktivet kompletterar direktiv 2013/48, och rätten till rättshjälp är knuten till utövandet av rätten till tillgång till försvarare. Vidare föreskrivs i artikel 2.1 a–c i direktiv 2016/1919 att direktivet ska tillämpas på misstänkta och tilltalade i straffrättsliga förfaranden som har rätt till tillgång till försvarare enligt direktiv 2013/48 och som antingen är frihetsberövade, eller enligt unionsrätten eller nationell rätt ska bistås av en försvarare, eller måste eller tillåts närvara vid vissa utrednings- eller bevisupptagningsåtgärder.

54 I artikel 3.2 a–d i direktiv 2013/48 anges å sin sida att misstänkta och tilltalade i straffrättsliga förfaranden under alla omständigheter ska ha tillgång till en försvarare i fyra fall. De ska således garanteras denna rätt, för det första innan de förhörs av polisen eller annan brottsbekämpande eller rättslig myndighet, för det andra, när vissa utrednings- eller bevisupptagningsåtgärder vidtas, för det tredje, utan onödigt dröjsmål efter det att de har frihetsberövats eller, för det fjärde, i god tid innan de inställer sig vid en behörig domstol.

55 Det framgår således av dessa olika bestämmelser att uppkomsten av de händelser som räknas upp i artikel 3.2 a–d i direktiv 2013/48 inte bara är en förutsättning för att rätten till tillgång till försvarare ska inträda, utan även samtidigt för att direktiv 2016/1919 och den rätt till rättshjälp som införs genom det direktivet ska vara tillämpliga.

56 Denna överensstämmelse mellan det skydd som ges genom de båda direktiven följer även av artikel 4.5 i direktiv 2016/1919, i vilken det uttryckligen föreskrivs att medlemsstaterna ska se till att rättshjälp beviljas utan onödigt dröjsmål, dock senast före polisförhör, förhör av någon annan brottsbekämpande myndighet eller av en rättslig myndighet, eller före genomförandet av de utrednings- eller bevisupptagningsåtgärder som avses i artikel 2.1 c i det direktivet.

57 Vikten av att rättshjälp beviljas på ett tidigt stadium bekräftas av skäl 24 i nämnda direktiv. Det följer av skäl 24 att polisen och åklagarmyndigheten tillfälligt ska kunna medverka i förfarandet för beviljande av rättshjälp, när sådan medverkan i brådskande fall visar sig vara nödvändig för att rättshjälp ska kunna beviljas i tid.

58 Artikel 4.5 i direktiv 2016/1919 genomför således det mål som eftersträvas med det direktivet, vilket, såsom anges i skäl 1 i direktivet, är att se till att rätten till tillgång till försvarare som föreskrivs i direktiv 2013/48 faktiskt kan utövas, genom att misstänkta och tilltalade i straffrättsliga förfaranden får tillgång till bistånd från en försvarare som finansieras av medlemsstaterna.

59 Rätten till tillgång till försvarare är nämligen en grundläggande princip som ska göra det möjligt för misstänkta och tilltalade att utöva sin rätt till försvar i praktiken och på ett effektivt sätt. Dessa misstänkta och tilltalade ska därför ha rätt att få tillgång till försvarare utan onödigt dröjsmål och under alla omständigheter från den tidpunkt när den första av de fyra specifika händelser som anges i artikel 3.2 a–d i direktiv 2013/48 inträffar, däribland polisförhör (se, för ett liknande resonemang, dom av den 14 maj 2024, Stachev, C-15/24 PPU, EU:C:2024:399, punkterna 47 och 48). Av detta följer att rättshjälpen, för att vara effektiv, i sig måste ges i ett tidigt skede av förfarandet (se, analogt, dom av den 19 september 2019, Rayonna prokuratura Lom, C-467/18, EU:C:2019:765, punkt 50).

Räckvidden av rätten till tillgång till försvarare och rätten till rättshjälp för en utsatt person

60 När det gäller utsatta personers situation föreskrivs i artikel 13 i direktiv 2013/48 och artikel 9 i direktiv 2016/1919, i liknande ordalag, att medlemsstaterna ska säkerställa att hänsyn tas till utsatta misstänkta eller tilltalades särskilda behov vid genomförandet av dessa direktiv.

61 För det första har domstolen slagit fast att personer som lider av psykiska störningar ingår i den kategori av utsatta personer som avses i artikel 13 (se, för ett liknande resonemang, dom av den 19 september 2019, Rayonna prokuratura Lom, C-467/18, EU:C:2019:765, punkt 48). Eftersom direktiv 2016/1919, såsom angetts i punkt 53 ovan, kompletterar direktiv 2013/48 och dessa båda direktiv eftersträvar det gemensamma målet att säkerställa skyddet för misstänkta eller tilltalade personers rättigheter i straffrättsliga förfaranden, kan direktivens respektive tillämpningsområde med avseende på person *(ratione personae*) inte skilja sig åt. Av detta följer att personer som lider av psykiska störningar även ingår i kategorin utsatta personer i den mening som avses i artikel 9 i direktiv 2016/1919.

62 För det andra, vad gäller den påstådda skyldigheten för medlemsstaterna att införa en presumtion om utsatthet i straffrättsliga förfaranden, vilken den hänskjutande domstolen har hänvisat till i sin tredje fråga, konstaterar EU-domstolen att unionslagstiftaren inte har preciserat omfattningen av den skyldighet som åligger medlemsstaterna enligt artikel 13 i direktiv 2013/48 eller artikel 9 i direktiv 2016/1919. Det går följaktligen inte att av dessa båda bestämmelser dra slutsatsen att medlemsstaterna under vissa omständigheter är skyldiga att fastställa en presumtion om att den misstänkte eller tilltalade är utsatt.

63 Det är visserligen riktigt att kommissionens rekommendation, som den hänskjutande domstolen har åberopat till stöd för sin begäran om förhandsavgörande, uppmuntrar medlemsstaterna att föreskriva en sådan presumtion, särskilt när det gäller personer med psykiska störningar som gör att de inte kan förstå och delta effektivt i förfarandet.

64 Denna rekommendation är emellertid en icke-bindande rättsakt som inte kan ge upphov till skyldigheter för medlemsstaterna. Detta gäller i än högre grad i samband med en minimiharmonisering där unionslagstiftaren inte har genomfört planen att anta en bindande text om särskilda garantier för utsatta misstänkta eller tilltalade personer, vilken det erinras om i skäl 9 i direktiv 2013/48 och i skäl 4 i direktiv 2016/1919.

65 Emellertid anges i skäl 23 i direktiv 2016/1919 att medlemsstaterna bör respektera Förenta nationernas principer och riktlinjer för tillgång till rättshjälp i straffrättsliga system.

66 Enligt punkt 23 i dessa principer och riktlinjer är det polisens, åklagarnas och domarnas ansvar att se till att personer som ställs inför dem och som inte har råd att betala för en advokat och/eller som är sårbara får rättshjälp. I punkt 32 i nämnda principer och riktlinjer preciseras vidare att särskilda åtgärder bör vidtas för att rättshjälp verkligen är tillgänglig för grupper med särskilda behov, bland annat psykiskt sjuka och narkotikamissbrukare.

67 I skäl 51 i direktiv 2013/48 anges dessutom att såväl åklagarmyndigheter som brottsbekämpande och rättsliga myndigheter bör underlätta för personer som potentiellt befinner sig i en svag position att effektiva utöva de rättigheter som anges i detta direktiv. För att göra detta bör dessa myndigheter, såsom framgår av detta skäl 51, bland annat att ta hänsyn till varje potentiell utsatthet som påverkar sådana personers förmåga att utöva rätten till tillgång till försvarare, och vidta lämpliga åtgärder för att garantera dessa rättigheter.

68 Av detta följer att de utredande myndigheterna, eller varje annan brottsbekämpande myndighet eller rättslig myndighet, såsom åklagare, ska försäkra sig om att en misstänkt persons utsatthet upptäcks och erkänns innan personen i fråga förhörs inom ramen för ett straffrättsligt förfarande eller innan särskilda utrednings- eller bevisupptagningsåtgärder har vidtagits avseende honom eller henne, för att denna person, såsom anges i punkt 59 ovan, ska kunna utöva sin rätt till försvar i praktiken och på ett effektivt sätt.

69 Det framgår dessutom av skäl 18 i direktiv 2016/1919 att med tanke på utsatta personers särskilda behov bör en ansökan om rättshjälp från den misstänkte eller tilltalade inte utgöra ett materiellt villkor för att bevilja rättshjälp.

70 Det framgår således att unionslagstiftaren, utan att gå så långt som till att införa en presumtion om att misstänkta eller tilltalade är utsatta, inte har haft för avsikt att göra beviljandet av rättshjälp beroende av en ansökan från den person som befinner sig i en utsatt situation.

71 För det tredje får en medlemsstats val att, i enlighet med artikel 4.2 i direktiv 2016/1919, utföra en ekonomisk prövning för att avgöra huruvida rättshjälp ska beviljas inte försena beviljandet av denna rättshjälp till en utsatt person. Såsom anges i skäl 19 i direktiv 2016/1919 bör de behöriga myndigheter som inte kan bevilja den berörda personen sådan rättshjälp innan polisen, en annan brottsbekämpande myndighet eller en rättslig myndighet genomför något förhör med den berörda personen, eller före genomförandet av de särskilda utrednings- eller bevisupptagningsåtgärder, bevilja akut eller provisorisk rättshjälp innan ett sådant förhör eller sådana utrednings- eller bevisupptagningsåtgärder genomförs.

72 Av detta följer att en utsatt person, såsom en person med psykiska störningar, ska beviljas tillgång till försvarare med rättshjälp utan onödigt dröjsmål, och senast före förhör som genomförs av polisen eller av någon annan brottsbekämpande myndighet eller av en rättslig myndighet, eller innan utrednings- eller bevisupptagningsåtgärder vidtas som denna person måste, eller tillåts, delta i.

Följderna av att en nationell lagstiftning eventuellt inte är förenlig med de skyldigheter som följer av direktiven 2013/48 och 2016/1919

73 I förevarande fall framgår det av de uppgifter som den hänskjutande domstolen har lämnat att det i de relevanta bestämmelserna i nationell rätt, särskilt artikel 79.1 leden 3 och 4 i straffprocesslagen, föreskrivs att en tilltalad alltid ska biträdas av en försvarare om det föreligger rimliga tvivel avseende huruvida den tilltalade hade förmåga att förstå innebörden av gärningen eller hade kontroll över sina handlingar vid den tidpunkt gärningen begicks eller om det finns rimliga tvivel om huruvida hans eller hennes psykiska hälsa gör det möjligt att delta i förfarandet eller försvara sig på ett självständigt och ändamålsenligt sätt. Enligt artikel 301 i straffprocesslagen ska en misstänkt även förhöras i närvaro av den försvarare som utsetts på dennes begäran, men den omständigheten att försvararen inte är närvarande hindrar inte förhöret.

74 Den hänskjutande domstolen vill få klarhet i huruvida sådana bestämmelser är förenliga med artikel 3.2 och 3.3 i direktiv 2013/48 samt med artiklarna 1.2, 2.1 b, 4.5 och 9 i direktiv 2016/1919. Den hänskjutande domstolen vill dessutom få klarhet i huruvida utredande myndigheter, domstolar eller andra statliga organ är skyldiga att underlåta att tillämpa nationella bestämmelser som är oförenliga med unionsrätten och ersätta dessa med de bestämmelser i direktiven 2013/48 och 2016/1919 som har direkt effekt.

75 Inom ramen för den funktionsfördelning mellan EU-domstolen och de nationella domstolarna som ligger till grund för artikel 267 FEUF, ankommer det inte på EU-domstolen att tolka bestämmelser i nationell rätt eller att avgöra huruvida en nationell åtgärd är förenlig med unionsrätten (se, för ett liknande resonemang, dom av den 3 februari 1977, Benedetti, 52/76, EU:C:1977:16, punkt 25, dom av den 21 januari 1993, Deutsche Shell, C-188/91, EU:C:1993:24, punkt 27, och dom av den 15 oktober 2024, KUBERA, C-144/23, EU:C:2024:881, punkt 53).

76 Således ankommer det på den hänskjutande domstolen att pröva huruvida ovannämnda nationella bestämmelser är förenliga med unionsrätten. Det ankommer emellertid på EU-domstolen att utifrån uppgifterna i begäran om förhandsavgörande ge den hänskjutande domstolen vissa användbara anvisningar (dom av den 9 april 2024, Profi Credit Polska (Återupptagande av ett genom lagakraftvunnet domstolsavgörande avgjort mål), C-582/21, EU:C:2024:282, punkt 64, och dom av den 15 oktober 2024, KUBERA, C-144/23, EU:C:2024:881, punkt 53).

77 För det första ska det i detta sammanhang erinras om att principen om unionsrättens företräde, i syfte att säkerställa den fulla verkan av samtliga unionsrättsliga bestämmelser, bland annat innebär en skyldighet för de nationella domstolarna att i den utsträckning det är möjligt tolka sin nationella rätt mot bakgrund av den aktuella unionsrättsaktens ordalydelse och syfte för att uppnå ett resultat som är förenligt med det mål som eftersträvas med rättsakten (se, för ett liknande resonemang, dom av den 5 oktober 2004, Pfeiffer m.fl., C-397/01–C-403/01, EU:C:2004:584, punkt 119, dom av den 29 juni 2017, Popławski, C-579/15, EU:C:2017:503, punkt 31, och dom av den 5 september 2024, M.S. m.fl. (Minderårigas processuella rättigheter), C-603/22, EU:C:2024:685, punkt 116).

78 Skyldigheten att göra en unionsrättskonform tolkning av nationell rätt har emellertid vissa begränsningar och kan i synnerhet inte tjäna som grund för att nationell rätt tolkas *contra legem* (se, för ett liknande resonemang, dom av den 29 juni 2017, Popławski, C-579/15, EU:C:2017:503, punkt 33, och dom av den 5 september 2024, M.S. m.fl. (Minderårigas processuella rättigheter), C-603/22, EU:C:2024:685, punkt 117).

79 Om det inte är möjligt att tolka nationell rätt på ett sätt som är förenligt med unionsrättens krav, innebär principen om unionsrättens företräde att den nationella domstolen är skyldig att säkerställa att kraven i unionsrätten ges full verkan i det mål som den har att avgöra. De nationella domstolarna är således skyldiga att, med stöd av sin egen behörighet, vid behov underlåta att tillämpa nationell lagstiftning eller praxis, även senare sådan, som strider mot en bestämmelse i unionsrätten som har direkt effekt, utan att vare sig begära eller avvakta ett föregående upphävande av denna lagstiftning eller praxis genom lagstiftning eller på annan konstitutionell väg (se, för ett liknande resonemang, dom av den 5 september 2024, M.S. m.fl. (Minderårigas processuella rättigheter), C-603/22, EU:C:2024:685, punkt 118).

80 De behöriga nationella myndigheterna är nämligen skyldiga att säkerställa iakttagandet av de rättigheter som direkt berörda fysiska eller juridiska personer har enligt en unionsbestämmelse som till sitt innehåll framstår som ovillkorlig och tillräckligt precis (se, analogt, dom av den 3 oktober 2019, Wasserleitungsverband Nördliches Burgenland m.fl., C-197/18, EU:C:2019:824, punkt 32, och dom av den 19 maj 2022, Spetsializirana prokuratura (Rättegång mot en tilltalad som avvikit), C-569/20, EU:C:2022:401, punkt 28).

81 Mot denna bakgrund ankommer det på de nationella domstolarna och alla statliga organ att säkerställa att direktivet efterlevs om genomförandeåtgärder inte har vidtagits i rätt tid eller om ett direktiv inte har införlivats på ett korrekt sätt. I likhet med den nationella domstolen är dessa organ, däribland brottsbekämpande myndigheter, såsom polisen och åklagarmyndigheten, skyldiga att dels underlåta att tillämpa varje bestämmelse i nationell rätt som inte är förenlig med bestämmelser i ett direktiv som är ovillkorliga och tillräckligt precisa, dels tillämpa direktivets bestämmelser i den mån de fastställer rättigheter som enskilda kan göra gällande gentemot staten (se, för ett liknande resonemang, dom av den 19 januari 1982, Becker, 8/81, EU:C:1982:7, punkt 25, dom av den 22 juni 1989, Costanzo, 103/88, EU:C:1989:256, punkterna 30 och 31, dom av den 19 november 1991, Francovich m.fl., C-6/90 och C-9/90, EU:C:1991:428, punkt 11, och dom av den 20 april 2023, Autorità Garante della Concorrenza e del Mercato (Commune de Ginosa), C-348/22, EU:C:2023:301, punkt 77).

82 För det andra, vad gäller frågan huruvida de unionsbestämmelser som avses i punkt 74 ovan har direkt effekt, framgår det av fast rättspraxis att en unionsrättslig bestämmelse dels är ovillkorlig om den anger en skyldighet som inte är förenad med något villkor och inte heller, för att kunna verkställas eller medföra verkningar, kräver några ytterligare åtgärder från unionsinstitutionernas eller medlemsstaternas sida, förutom den rättsakt som införlivar den med nationell rätt, dels är tillräckligt preciserad för att kunna åberopas av en enskild och tillämpas av en domstol om bestämmelsen på ett klart sätt anger en skyldighet (se, för ett liknande resonemang, dom av den 3 april 1968, Molkerei-Zentrale Westfalen/Lippe, 28/67, EU:C:1968:17, s. 226, dom av den 8 mars 2022, Bezirkshauptmannschaft Hartberg-Fürstenfeld (Direkt effekt), C-205/20, EU:C:2022:168, punkt 18, och dom av den 1 augusti 2022, TL (Avsaknad av tolk och översättning), C-242/22 PPU, EU:C:2022:611, punkt 50).

83 Domstolen har dessutom slagit fast att även om medlemsstaterna enligt ett direktiv har ett visst utrymme för skönsmässig bedömning när de antar närmare bestämmelser för att genomföra direktivet, kan en bestämmelse i detta direktiv anses vara ovillkorlig och precis, om medlemsstaterna i bestämmelsen på ett klart sätt åläggs en skyldighet som ska leda till ett preciserat resultat och som inte är förenad med något villkor angående tillämpningen av den regel som anges däri (se, för ett liknande resonemang, dom av den 8 mars 2022, Bezirkshauptmannschaft Hartberg-Fürstenfeld (Direkt effekt), C-205/20, EU:C:2022:168, punkt 19, och dom av den 1 augusti 2022, TL (Avsaknad av tolk och översättning), C-242/22 PPU, EU:C:2022:611, punkt 51). Det väsentliga i detta avseende är att det utrymme för skönsmässig bedömning som medlemsstaterna har enligt direktivet inte hindrar att innehållet fastställs i minimiskyddet eller minimigarantin till förmån för de personer som omfattas av direktivet (se, för ett liknande resonemang, dom av den 14 juli 1994, Faccini Dori, C-91/92, EU:C:1994:292, punkt 17, och dom av den 20 april 2023, Autorità Garante della Concorrenza e del Mercato (Commune de Ginosa), C-348/22, EU:C:2023:301, punkt 65).

84 För det första, vad gäller artikel 3.2 och 3.3 i direktiv 2013/48, framgår det av själva ordalydelsen i artikel 3.2 i direktivet att misstänkta eller tilltalade ska ha tillgång till en försvarare utan onödigt dröjsmål och under alla omständigheter senast från och med den tidpunkt då den första av de fyra händelser som anges i leden a–d i denna bestämmelse inträffar. Denna bestämmelse har således direkt effekt, eftersom den i otvetydiga ordalag ålägger medlemsstaterna att säkerställa tillgång till en försvarare från och med att vissa särskilda händelser inträffar, utan att medlemsstaterna har något som helst utrymme för skönsmässig bedömning och utan att det krävs något ingripande av unionen eller medlemsstaterna.

85 Genom att villkoren för denna rätt till tillgång till försvarare anges i artikel 3.3 i direktivet, har även denna bestämmelse direkt effekt, eftersom den på ett ovillkorligt och tillräckligt precist sätt föreskriver ett minimiskydd för misstänkta eller tilltalade.

86 För det andra föreskrivs även i artikel 4.5 i direktiv 2016/1919 en skyldighet som är klart definierad och vars fullgörande är ovillkorligt definierat.

87 Enligt ordalydelsen i denna bestämmelse ska misstänkta och tilltalade beviljas rättshjälp utan onödigt dröjsmål, dock senast före förhör som genomförs av polisen, av någon annan brottsbekämpande myndighet eller av en rättslig myndighet, eller före genomförandet av de utrednings- eller bevisupptagningsåtgärder som avses i artikel 2.1 c i nämnda direktiv.

88 Av detta följer att även om medlemsstaterna, i enlighet med artikel 4.2 i nämnda direktiv, får utföra en ekonomisk prövning, en behovsprövning eller båda dera, för att avgöra huruvida rättshjälp ska beviljas, kan detta utrymme för skönsmässig bedömning inte påverka den tidpunkt vid vilken rättshjälp ska beviljas, eftersom denna tidpunkt preciseras genom att det anges en specifik tidsgräns i artikel 4.5 i samma direktiv.

89 För det tredje, vad gäller artikel 9 i direktiv 2016/1919, innebär denna bestämmelse, genom att den ålägger medlemsstaterna att säkerställa att hänsyn tas till utsatta misstänkta, tilltalades och eftersökta personers särskilda behov, en skyldighet för medlemsstaterna att uppnå ett preciserat resultat och den är inte förenad med något villkor vad gäller tillämpningen av den regel som anges däri.

90 Medlemsstaternas utrymme för skönsmässig bedömning vid fastställandet av på vilket sätt de särskilda behoven hos misstänkta eller tilltalade personer som befinner sig i en särskilt utsatt situation ska beaktas begränsas nämligen av medlemsstaternas skyldighet – vilken i allmänna och otvetydiga ordalag formuleras i samma bestämmelse – att säkerställa att särskild hänsyn tas till dessa personer vid detta genomförande.

91 Av ovanstående följer att det ankommer på den hänskjutande domstolen att i den utsträckning det är möjligt tolka de nationella bestämmelser som avses i bland annat punkt 73 ovan på ett sätt som är förenligt med unionsrätten för att säkerställa att den ges full verkan. Om en sådan tolkning inte kan göras ankommer det på den nationella domstolen att, med stöd av sin egen behörighet, underlåta att tillämpa de nationella bestämmelser som förefaller vara oförenliga med artikel 3.2 och 3.3 i direktiv 2013/48 samt med artiklarna 4.5 och 9 i direktiv 2016/1919 och att tillämpa dessa bestämmelser i direktiven, eftersom de skyldigheter som föreskrivs däri åligger samtliga organ i medlemsstaterna, däribland de brottsbekämpande myndigheterna, såsom polisen och åklagarmyndigheten.

Slutsats beträffande frågorna 1–10, 13 och 14

92 Mot bakgrund av ovanstående ska frågorna 1–10, 13 och 14 besvaras enligt följande. Artiklarna 2.1 b, 4.5 och artikel 9 i direktiv 2016/1919, jämförda med artikel 3.2 a–c och 3.3 i direktiv 2013/48, ska tolkas så, att medlemsstaterna är skyldiga att se till att en tilltalad eller en misstänkts utsatthet upptäcks och erkänns innan den tilltalade eller den misstänkte förhörs inom ramen för ett straffrättsligt förfarande eller innan särskilda utrednings- eller bevisupptagningsåtgärder genomförs avseende vederbörande, och att garantera denna person tillgång till en försvarare via rättshjälp med avseende på dessa förfaranden, utan onödigt dröjsmål, och senast före förhör som genomförs av polisen eller av någon annan brottsbekämpande myndighet eller av en rättslig myndighet, eller innan utrednings- eller bevisupptagningsåtgärder vidtas som denna person måste eller tillåts delta i.

Frågorna 2, 10, 11 och 13, i den del de avser kravet på ett effektivt rättsmedel och bevisningens tillåtlighet

93 Det ska inledningsvis påpekas att den hänskjutande domstolen i fråga 11 nämner artikel 8 i direktiv 2016/1919 och inte artikel 12.1 i direktiv 2013/48. Den hänskjutande domstolen har emellertid hänvisat till sistnämnda bestämmelse i motiveringen till sin begäran om förhandsavgörande. Båda artiklarna avser rättsmedel och har en liknande lydelse.

94 Under dessa omständigheter ska den hänskjutande domstolen anses ha ställt frågorna 2, 10, 11 och 13 för att få klarhet i huruvida artikel 12 i direktiv 2013/48 och artikel 8 i direktiv 2016/1919 ska tolkas så, att de innebär ett krav på att beslut avseende en bedömning av en misstänkts eller tilltalads eventuella utsatthet, och beslut att inte bevilja rättshjälp till en utsatt person och att höra denna person i frånvaro av en försvarare, ska vara motiverade och kunna överklagas genom ett effektivt rättsmedel. Den hänskjutande domstolen vill även få klarhet i huruvida dessa bestämmelser ska tolkas så, att de utgör hinder för en nationell lagstiftning enligt vilken det i ett straffrättsligt förfarande inte är tillåtet för en domstol att avvisa bevisning som grundar sig på uttalanden som gjorts av en utsatt person under ett förhör som genomförts av polisen eller en annan brottsbekämpande myndighet eller av en rättslig myndighet i strid med de rättigheter som föreskrivs i direktiven 2013/48 eller 2016/1919.

95 Det följer härvidlag av själva ordalydelsen i artikel 12.1 i direktiv 2013/48 och artikel 8 i direktiv 2016/1919 att misstänkta eller tilltalade ska ha tillgång till effektiva rättsmedel enligt nationell rätt, om deras rättigheter enligt nämnda direktiv har åsidosatts.

96 Domstolen har redan slagit fast att den förstnämnda av dessa bestämmelser innebär att medlemsstaterna är skyldiga att säkerställa att rätten till en rättvis rättegång och rätten till försvar, vilka stadfästs i artiklarna 47 och 48.2 i stadgan, respekteras, genom att föreskriva ett effektivt rättsmedel enligt vilket alla misstänkta eller tilltalade kan vända sig till en domstol som har till uppgift att pröva huruvida deras rättigheter enligt direktiv 2013/48 har åsidosatts (se, för ett liknande resonemang, dom av den 7 september 2023, Rayonna prokuratura Lovech, teritorialno otdelenie Lukovit (Kroppsvisitation), C-209/22, EU:C:2023:634, punkt 51).

97 Samma tolkning ska göras med avseende på artikel 8 i direktiv 2016/1919. Beviljandet av rättshjälp är nämligen en aspekt av den rätt till ett effektivt rättsmedel som uttryckligen garanteras i artikel 47 tredje stycket i stadgan, och syftet med detta direktiv är att säkerställa att rätten till tillgång till försvarare enligt direktiv 2013/48 är effektiv. Genom sin kombinerade verkan bidrar dessa båda direktiv således till att förverkliga rätten till ett effektivt rättsmedel enligt artikel 47 första stycket i stadgan, eftersom beviljandet av rättshjälp underlättar rätten till tillgång till försvarare (se, för ett liknande resonemang, dom av den 22 juni 2023, K.B. och F.S. (Prövning ex officio på det straffrättsliga området), C-660/21, EU:C:2023:498, punkt 44).

98 Härav följer att artikel 12.1 i direktiv 2013/48 och artikel 8 i direktiv 2016/1919 ska tolkas så, att de utgör hinder för varje nationell bestämmelse som hindrar utövandet av effektiva rättsmedel vid åsidosättande av de rättigheter som genomförs genom dessa direktiv (se, för ett liknande resonemang, dom av den 19 september 2019, Rayonna prokuratura Lom, C-467/18, EU:C:2019:765, punkterna 57 och 58, och dom av den 22 juni 2023, K.B. och F.S. (Prövning ex officio på det straffrättsliga området), C-660/21, EU:C:2023:498, punkt 37).

99 Det ska vidare preciseras att artiklarna 47 och 48 i stadgan inte innebär att medlemsstaterna är skyldiga att skapa möjligheter för misstänkta eller tilltalade att väcka självständig talan för att försvara sina rättigheter enligt nämnda direktiv. Det framgår nämligen av fast rättspraxis att unionsrätten, inbegripet bestämmelserna i stadgan, inte innebär att medlemsstaterna är skyldiga att införa andra rättsmedel än dem som föreskrivs i nationell rätt. Det förhåller sig emellertid annorlunda om det av den nationella rättsordningens systematik framgår att det inte finns något rättsmedel som ens accessoriskt gör det möjligt att säkerställa skyddet för enskildas rättigheter enligt unionsrätten (se, för ett liknande resonemang, dom av den 13 mars 2007, Unibet, C-432/05, EU:C:2007:163, punkt 71, dom av den 21 december 2021, Randstad Italia, C-497/20, EU:C:2021:1037, punkt 62, och dom av den 7 september 2023, Rayonna prokuratura Lovech, teritorialno otdelenie Lukovit (Kroppsvisitation), C-209/22, EU:C:2023:634, punkt 54).

100 Det ska i detta avseende tilläggas att det i artikel 12.1 i direktiv 2013/48 och artikel 8 i direktiv 2016/1919 föreskrivs att rätten att få eventuella åsidosättanden av de rättigheter som följer av dessa direktiv fastställd ska finnas i enlighet med ”nationell rätt”, medan det i artikel 12.2 i direktiv 2013/48 preciseras att bevistillåtlighet förblir en fråga för nationella bestämmelser och system.

101 I dessa bestämmelser fastställs således inte hur åsidosättandena av nämnda rättigheter ska kunna åberopas, vilket innebär att medlemsstaterna har ett visst utrymme för skönsmässig bedömning för att fastställa de specifika förfaranden som är tillämpliga i detta avseende (se, för ett liknande resonemang, dom av den 7 september 2023, Rayonna prokuratura Lovech, teritorialno otdelenie

Lukovit (Kroppsvisitation), C-209/22, EU:C:2023:634, punkt 52), under förutsättning, såsom framgår av artikel 12.2 i direktiv 2013/48, att rätten till försvar och rätten till en rättvis rättegång respekteras vid bedömningen av uttalanden som misstänkta eller tilltalade har gjort eller av bevis som upptagits med åsidosättande av deras rätt till försvarare.

102 Det finns således inget i dessa direktiv som tvingar den nationella domstolen att automatiskt bortse från all bevisning som erhållits i strid med de rättigheter som följer av direktiven 2013/48 och 2016/1919. Enligt praxis från Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna – vilken ska beaktas enligt skälen 50 och 53 i direktiv 2013/48 och skälen 17 och 30 i direktiv 2016/1919 – ankommer det emellertid på de nationella domstolarna att, när ett handläggningsfel har konstaterats, kontrollera huruvida detta fel har avhjälpts under det efterföljande förfarandet (se, för ett liknande resonemang, dom av den 14 maj 2024, Stachev, C-15/24 PPU, EU:C:2024:399, punkt 96).

103 För det fall bevisning har upptagits i strid med bestämmelserna i nämnda direktiv ska det således prövas huruvida det straffrättsliga förfarandet i sin helhet trots denna brist kan anses vara rättvist, vid tidpunkten för den ansvariga domstolens avgörande. Härvid ska en rad faktorer beaktas, däribland huruvida de uttalanden som har gjorts i avsaknad av en försvarare utgör en integrerad eller betydande del av den bevisning som åberopas mot vederbörande, samt bevisvärdet av övrig bevisning i målet (dom av den 14 maj 2024, Stachev, C-15/24 PPU, EU:C:2024:399, punkt 97).

104 Av detta följer att unionsrätten inte innebär någon skyldighet för medlemsstaterna att föreskriva en möjlighet för en domstol att avvisa bevisning som grundar sig på uttalanden som gjorts av en utsatt person under ett förhör som genomförs av polisen eller en annan brottsbekämpande myndighet eller av en rättslig myndighet i strid med de rättigheter som föreskrivs i direktiven 2013/48 och 2016/1919. Detta gäller dock under förutsättning att nämnda domstol, inom ramen för ett straffrättsligt förfarande, kan kontrollera att dessa rättigheter, jämförda med artiklarna 47 och 48.2 i stadgan, har iakttagits, och kan dra alla de slutsatser som följer av detta åsidosättande, särskilt vad gäller bevisvärdet av den bevisning som erhållits under dessa omständigheter (se, analogt, dom av den 5 september 2024, M.S. m.fl. (Minderårigas processuella rättigheter), C-603/22, EU:C:2024:685, punkt 174).

105 Slutligen framgår det av domstolens praxis att medlemsstaterna, när de genomför direktiven 2013/48 och 2016/1919, är skyldiga att säkerställa iakttagandet av de krav som följer av såväl rätten till ett effektivt rättsmedel och rätten att få sin sak prövad i en rättvis rättegång, såsom de stadfästs i artikel 47 första och andra styckena i stadgan, som av rätten till försvar enligt artikel 48.2 i stadgan (se, för ett liknande resonemang, dom av den 22 juni 2023, K.B. och F.S. (Prövning ex officio på det straffrättsliga området), C-660/21, EU:C:2023:498, punkt 40).

106 Enligt fast rättspraxis utgör underrättelsen om skälen en aspekt av rätten till ett effektivt rättsmedel, eftersom den gör det möjligt att säkerställa en effektiv domstolsprövning. För att en misstänkt eller tilltalad ska kunna försvara sina rättigheter enligt dessa direktiv under bästa möjliga förutsättningar och, med full kännedom om ärendet, kunna avgöra om det finns anledning att väcka talan, är den behöriga nationella myndigheten dessutom skyldig att informera den berörde om skälen till avslagsbeslutet (se, för ett liknande resonemang, dom av den 15 oktober 1987, Heylens m.fl., 222/86, EU:C:1987:442, punkt 15, och dom av den 17 mars 2011, Peñarroja Fa, C-372/09 och C-373/09, EU:C:2011:156, punkt 63).

107 Mot bakgrund av ovanstående ska artikel 12 i direktiv 2013/48 och artikel 8 i direktiv 2016/1919 tolkas så, att de innebär ett krav på att beslut avseende en bedömning av en misstänkts eller tilltalads eventuella utsatthet, och beslut att inte bevilja rättshjälp till en utsatt person och att förhöra denna person i frånvaro av en försvarare, ska vara motiverade och kunna överklagas genom ett effektivt rättsmedel.

108 Dessa bestämmelser utgör däremot inte hinder för en nationell lagstiftning enligt vilken det i ett straffrättsligt förfarande inte är tillåtet för en domstol att avvisa bevisning som avser belastande uttalanden som gjorts av en utsatt person under ett förhör som genomförs av polisen eller av någon annan brottsbekämpande myndighet eller av en rättslig myndighet i strid med rättigheterna direktiven 2013/48 eller 2016/1919, dock under förutsättning att den domstolen i det straffrättsliga förfarandet dels kan kontrollera att dessa rättigheter, jämförda med artiklarna 47 och 48.2 i stadgan, har iakttagits, dels kan beakta alla följder av detta åsidosättande, i synnerhet vad gäller bevisvärdet av den bevisning som erhållits under sådana omständigheter.

Fråga 12

109 Den hänskjutande domstolen har ställt fråga 12 för att få klarhet i huruvida ett förhör med en misstänkt som sker på ett psykiatriskt sjukhus där den misstänkte befinner sig, utan att denne biträds av en försvarare och utan att hänsyn tas till den misstänktes osäkra situation, under förhållanden med särskilt begränsad yttrandefrihet och specifik psykisk utsatthet, utgör omänsklig eller förnedrande behandling i den mening som avses i, bland annat, artikel 4 i stadgan.

110 Det framgår härvidlag av fast rättspraxis att det krävs att den hänskjutande domstolen klargör den faktiska och rättsliga bakgrunden till de frågor som ställs, eller att den åtminstone förklarar de faktiska omständigheter som ligger till grund för dessa frågor, eftersom det är nödvändigt att komma fram till en tolkning av unionsrätten som är användbar för den hänskjutande domstolen. Den hänskjutande domstolen ska dessutom ange de närmare skälen till varför den anser det vara oklart hur unionsrätten ska tolkas och till att den anser det nödvändigt att begära ett förhandsavgörande från EU-domstolen (se, för ett liknande resonemang, dom av den 26 januari 1993, Telemarsicabruzzo m.fl., C-320/90–C-322/90, EU:C:1993:26, punkt 6, dom av den 8 september 2009, Liga Portuguesa de Futebol Profissional och Bwin International, C-42/07, EU:C:2009:519, punkt 40, och dom av den 29 juli 2024, LivaNova, C-713/22, EU:C:2024:642, punkt 54).

111 Såsom anges i artikel 94 a och c i domstolens rättegångsregler ska en begäran om förhandsavgörande bland annat innehålla en sammanfattning av de relevanta omständigheterna, eller, i vart fall, en redogörelse för de faktauppgifter som ligger till grund för frågorna, samt en redogörelse för de skäl som fått den hänskjutande domstolen att undra över tolkningen eller giltigheten av de aktuella unionsrättsliga bestämmelserna, och för det samband som den hänskjutande domstolen har funnit föreligga mellan de unionsrättsliga bestämmelserna och den nationella lagstiftning som är tillämplig i det nationella målet.

112 I förevarande fall innehåller begäran om förhandsavgörande inte några uppgifter om under vilka omständigheter K.P. har förhörts på sjukhus. Av begäran om förhandsavgörande framgår inte heller på vilket sätt ett svar på fråga 12 skulle vara nödvändigt för att den hänskjutande domstolen ska kunna avgöra det nationella målet.

113 Under dessa förhållanden kan fråga 12 inte tas upp till prövning.

Fråga 15

114 Den hänskjutande domstolen har ställt fråga 15 för att få klarhet i huruvida unionsrätten utgör hinder för en nationell lagstiftning som föreskriver att åklagarmyndigheten är direkt underställd ett verkställande organ och, om så är fallet, huruvida åklagaren, under förundersökningen, ska underlåta att tillämpa bestämmelserna i en sådan lagstiftning.

115 I förevarande fall framgår det av den hänskjutande domstolens uppgifter att förundersökningen är avslutad i det nationella målet. Frågan huruvida åklagaren, inom ramen för förundersökningen, enligt unionsrätten har en skyldighet att underlåta att tillämpa nationella bestämmelser som strider mot unionsrätten i syfte att säkerställa effektiviteten av sådana personers rättigheter, syftar således inte till att unionsrätten ska tolkas i syfte att tillgodose de objektiva behoven i det nationella målet, utan är av allmän och hypotetisk karaktär.

116 Det framgår av fast rättspraxis att det förfarande som har införts genom artikel 267 FEUF utgör ett medel för samarbete mellan EU-domstolen och de nationella domstolarna, genom vilket EU-domstolen tillhandahåller de nationella domstolarna de uppgifter om unionsrättens tolkning som de behöver för att kunna avgöra de mål som de ska pröva. En begäran om förhandsavgörande är inte till för att möjliggöra rådgivande yttranden i generella eller hypotetiska frågor, utan för att tillgodose behov knutna till det faktiska avgörandet av ett mål (se, för ett liknande resonemang, dom av den 16 december 1981, Foglia, 244/80, EU:C:1981:302, punkt 18, dom av den 18 oktober 1990, Dzodzi, C-297/88 och C-197/89, EU:C:1990:360, punkt 33, dom av den 26 mars 2020, Miasto Łowicz och Prokurator Generalny, C-558/18 och C-563/18, EU:C:2020:234, punkt 44, och dom av den 5 september 2024, M.S. m.fl. (Minderårigas processuella rättigheter), C-603/22, EU:C:2024:685, punkt 75).

117 Under dessa förhållanden kan fråga 15 inte tas upp till prövning.

Rättegångskostnader

118 Eftersom förfarandet i förhållande till parterna i det nationella målet utgör ett led i beredningen av samma mål, ankommer det på den hänskjutande domstolen att besluta om rättegångskostnaderna. De kostnader för att avge yttrande till domstolen som andra än nämnda parter har haft är inte ersättningsgilla.

Mot denna bakgrund beslutar domstolen (andra avdelningen) följande:

1) Artiklarna 2.1 b, 4.5 och 9 i Europaparlamentets och rådets direktiv (EU) 2016/1919 av den 26 oktober 2016 om rättshjälp för misstänkta och tilltalade i straffrättsliga förfaranden och för eftersökta personer i förfaranden i samband med en europeisk arresteringsorder, jämförda med artikel 3.2 a–c och 3.3 i Europaparlamentets och rådets direktiv 2013/48/EU av den 22 oktober 2013 om rätt till tillgång till försvarare i straffrättsliga förfaranden och förfaranden i samband med en europeisk arresteringsorder samt om rätt att få en tredje part underrättad vid frihetsberövande och rätt att kontakta tredje parter och konsulära myndigheter under frihetsberövandet

ska tolkas så,

att medlemsstaterna är skyldiga att se till att en tilltalad eller en misstänkts utsatthet upptäcks och erkänns innan den tilltalade eller den misstänkte förhörs inom ramen för ett straffrättsligt förfarande eller innan särskilda utrednings- eller bevisupptagningsåtgärder genomförs avseende vederbörande, och att garantera denna person tillgång till en försvarare via rättshjälp med avseende på dessa förfaranden, utan onödigt dröjsmål, och senast före förhör som genomförs av polisen eller av någon annan brottsbekämpande myndighet eller av en rättslig myndighet, eller innan utrednings- eller bevisupptagningsåtgärder vidtas som denna person måste eller tillåts delta i.

2) Artikel 12 i direktiv 2013/48 och artikel 8 i direktiv 2016/1919

ska tolkas så,

att de innebär ett krav på att beslut avseende en bedömning av en misstänkts eller tilltalads eventuella utsatthet, och beslut att inte bevilja rättshjälp till en utsatt person och att förhöra denna person i frånvaro av en försvarare, ska vara motiverade och kunna överklagas genom ett effektivt rättsmedel.

Dessa bestämmelser utgör däremot inte hinder för en nationell lagstiftning enligt vilken det i ett straffrättsligt förfarande inte är tillåtet för en domstol att avvisa bevisning som avser belastande uttalanden som gjorts av en utsatt person under ett förhör som genomförs av polisen eller av någon annan brottsbekämpande myndighet eller av en rättslig myndighet i strid med rättigheterna direktiven 2013/48 eller 2016/1919, dock under förutsättning att den domstolen i det straffrättsliga förfarandet dels kan kontrollera att dessa rättigheter, jämförda med artiklarna 47 och 48.2 i stadgan, har iakttagits, dels kan beakta alla följder av detta åsidosättande, i synnerhet vad gäller bevisvärdet av den bevisning som erhållits under sådana omständigheter.

Underskrifter